

ЕКОЛОГІЧНА ПОЛІТИКА, ЇЇ СУТЬ І РОЛЬ У РОЗВИТКУ СУСПІЛЬСТВА

У статті розглядаються складові екологічної політики, визначається їх роль у розвитку суспільства. Особлива увага приділяється змісту екологічних цілей і завдань, та інструментам екологічної політики.

Сучасне покоління людей постійно відчуває негативні наслідки науково-технічної революції та індустріалізації суспільства. Поширення інфекційних хвороб та погіршення стану здоров'я людей, скорочення тривалості життя та підвищення ризику отруєння через забруднене довкілля та ймовірності споживання екологічно небезпечних продуктів харчування є проблемами, які породжені техногенними змінами й вирішення яких суспільство покладає на державу. Урядовими програмами багатьох країн передбачаються дії, які спрямовані на зняття соціального й економічного напруження, що виникає через екологічні конфлікти. Такі дії є необхідною складовою політичної діяльності держави, саме з них починається формування екологічної політики країни.

Екологічну політику можна розглядати як:

- систему екологічних цілей і завдань, які формує суспільство, виходячи зі своїх інтересів;
- комплекс заходів, які спрямовані на досягнення цих цілей і завдань;
- сукупність інструментів (політичних, економічних, фінансових, організаційних), які використовуються для здійснення заходів;
- діяльність відповідних органів державної влади і державного управління по розв'язанню екологічних проблем.

Зміст екологічних цілей і завдань визначається ідеологічними переконаннями й цінностями, що панують у суспільстві, і які з'являються внаслідок усвідомлення фактів і досвіду, здобутих людством у процесі свого розвитку.

Екологічні цілі й завдання не є соціальною константою. Вони змінюються відповідно до того, як змінюється рівень свідомості і духовного розвитку людини, її ставлення до довкілля, як формуються її матеріальні і соціальні потреби та з'являються можливості їх задоволення. Аналіз характеру співіснування екологічних, економічних і соціальних систем в історичному

контексті дозволяє виявити певні тенденції у взаємообумовлених змінах розвитку суспільства та екологічними цілями й завданнями, які воно ставить перед собою.

Тенденція перша: екологічні цілі і завдання суспільство починає формулювати лише після усвідомлення факту появи екологічних проблем та необхідності їх вирішення. Антропогенні перетворення природного навколишнього середовища, які були обумовлені потребами людини, призвели до створення штучного, так званого артеприродного середовища, яке вимагало нових просторів суші та води, витрачання все більшої кількості природної сировини та постійної підтримки. Зростання суспільних потреб, яке супроводжувалося більш інтенсивною експлуатацією і споживанням природних ресурсів [8,с.58] та подальше збільшення масштабів економічної діяльності спричинили порушення природних зв'язків та виникнення екологічних проблем [7,с.6-8]. Але усвідомлення людством негативних результатів антропогенних змін сталося лише тоді, коли руйнування природних систем охопило всі функціональні частини біосфери і, наближаючись до порогів стійкості екосистем, почало негативно впливати на економічні процеси, стримуючи суспільне відтворення та знижуючи швидкість накопичення сукупного капіталу [1,с.9-12].

Широке розповсюдження забруднювачів через ланцюги екологічних систем, забруднення великих регіонів у 70-х роках двадцятого століття підштовхнуло суспільство до розуміння трансграничного характеру забруднення навколишнього середовища. Енергетична криза, яка вперше в цей же період серйозно заявила про себе у світі, продемонструвала залежність економічних систем країн від безперебійного постачання енергоносіїв. Саме в цей час в розвинених країнах світу виник і почав поширюватися екологічний рух, через представників якого суспільство сформулювало й оголосило екологічну мету: захистити природне навколишнє середовище від забруднення та скоротити добування природних ресурсів.

Тенденція друга: зміст екологічних цілей і завдань залежить від рівня матеріального, соціального і духовного розвитку суспільства. Задоволення матеріальних потреб, зростання доходів населення дозволяє суспільству усвідомити цінності, пов'язані з якістю життя, що стимулює соціальні і політичні зусилля по захисту довкілля [2,с.44]. Економічне зубожіння, зростання безробіття, поширення хвороб віддаляють необхідність вирішувати проблеми, пов'язані з екологічною небезпекою. В той же час саме рівень культури суспільства визначає характер його відношення до навколишнього середовища [5,с.22]. Усвідомивши себе як складову частину природного навколишнього середовища, людство прагне захиститися шляхом вирішення екологічних проблем. На думку деяких вчених, у людини як представника природного світу є функціонали несвідомих та свідомих дій для вибору самостійних рішень щодо участі в природних та штучних процесах обміну, які обов'язково приведуть суспільство до необхідності суміщати напрямок свого розвитку з цілеспрямованою самоорганізацією природного світу [6, с.31].

Тенденція третя: у розвинених країнах світу при формуванні майбутніх екологічних цілей та завдань примат належатиме екологічним, соціальним та духовним потребам суспільства. Чим вищий рівень соціального і духовного розвитку суспільства буде досягнуто, тим більш гармонійними будуть його зв'язки з природою. Матеріально забезпечене, освічене і духовне суспільство прагнучиме до ко-еволюції (гармонійного взаєморозвитку) з природою. В країнах з низьким рівнем матеріального благополуччя екологічні цілі й завдання будуть визначатись економічними можливостями нації.

Сучасний стан розвитку людства характеризується усвідомленням необхідності вирішення глобальних, регіональних, локальних екологічних проблем, які було нагромаджено за останні 50 років. У відповідності до цих проблем визначено екологічні цілі, до яких повинні прагнути країни світу. Глобальною екологічною ціллю є збереження життя на Землі та гармонійний розвиток людини. Глобальна ціль є довгостроковою і спрямованою на майбутнє. Цій цілі підпорядковані глобальні екологічні завдання, які пов'язані з вирішенням міжнародних екологічних проблем: зменшенням озонової прошарку, парниковим ефектом, глобальним потеплінням, зменшенням лісів на планеті, кислотними дощами, глобальним забрудненням навколишнього природного середовища, мегакатострафами, у т.ч. аварією на Чорнобильській АЕС.

Передумовою досягнення глобальної цілі і глобальних завдань є поступове вирішення екологічних проблем у рамках кожної держави. Національні екологічні цілі спрямовані на вирішення державами таких проблем як збереження природних ресурсів, зменшення та

запобігання забруднення природного навколишнього середовища, відтворення функцій екосистем, які входять до державних територій.

Регіональні екологічні цілі передбачають запобігання та зменшення:

- забруднення атмосферного повітря локальними стаціонарними та пересувними забруднюючими джерелами;
- скидів у поверхневі, територіальні та внутрішні морські води;
- шкоди від розміщення у доквіллі промислових та побутових відходів, у тому числі шкідливих речовин;
- фізичного, біологічного, інформаційного забруднення.

Також до регіональних цілей відносять збереження енергетичних, мінеральних, земельних, водних, фауністичних та рекреаційних ресурсів.

Науковці вважають, що оскільки будь-які перетворення у Всесвіті підпорядковані єдиній меті – збереженню цілеспрямованій самоорганізації його структури, то діяльність людей повинна бути спрямована на досягнення системної цілі, а саме на забезпечення не тільки добробуту людства, а й благополуччя системи, в якій вони функціонують [6,с.35]. Тобто повинна існувати певна ієрархія цілей: глобальні екологічні повинні бути вищими над національними й локальними та економічними цілями. Але глобальним і національним цілям належить бути сумісними та узгодженими у великому проміжку простору й часу [9,с.332].

Досягнення екологічних цілей і завдань відбувається завдяки здійсненню відповідних заходів. При цьому зміна цілей завжди супроводжується переглядом комплексу екологічних заходів. Відомо, що суспільство в розвинених західних країнах пережило дві енвайроменталістичні революції. Перша охоплює період із кінця 60-х до початку 70-х років, друга – кінець 80-х і початок 90-х років. Ідеологами першої революції велися дебати щодо можливості одночасного збереження якості навколишнього середовища та подальшого економічного зростання. Другій революції притаманне створення оригінальних концепцій сталого розвитку. У період 60-70-х років, коли, визначаючись із напрямком майбутнього розвитку суспільства, дискутували відносно того, що є причинами екологічної кризи, чи можливе її подолання, що є важливішим: якість навколишнього середовища чи економічне зростання, суспільство в багатьох країнах усвідомило необхідність «захистити» природу від подальшого руйнування. Саме в цей час розробляється комплекс заходів, які спрямовані саме на охорону природного навколишнього середовища. Природоохоронна діяльність розвивається у двох напрямках: як система заходів, спрямованих на збереження, відтворення і раціональне використання природних ресурсів та запобігання шкідливого впливу господарської діяльності суспільства на природу й здоров'я людини та як система наукових знань про раціональне природокористування [4, с.8].

Екологи і економісти, практики і науковці ретельно досліджували теоретичні й практичні аспекти природоохоронних заходів. Особливо ґрунтовними виявилися розробки західних учених-економістів, які запропонували теорії біологічного, енергетичного та технічного детермінізму, концепції неокласицизму та інституціоналізму, теорії антиросту та “якісного” і “модифікованого” зростання. Незважаючи на різноманіття ідей, теорій і концепцій, головним стрижнем наукових досліджень було визначення місця і ролі суспільства та економіки у системі факторів, які спричинили екологічні кризи, та розробка перспективних напрямків екологічної політики держави найбільш ефективних природоохоронних заходів зокрема.

Із розвитком наукових ідей та накопиченням екологічної інформації прийшло розуміння того, що природоохоронні заходи важливо спрямовувати не тільки на захист довкілля від забруднення. Кінцевою метою їх проведення повинно бути відтворення екологічних функцій біосфери, гірських ландшафтів, лісів, водоймищ, рік та інших екосистем. Усвідомлення того, що земля має границі і виснажується, економічні стимули багатьма шляхами працюють проти збереження довкілля, а людство не має багато часу на вирішення екологічних проблем, сприяло у розвинених країнах світу формулюванню нових екологічних та економічних цілей і завдань, а отже, здійснення інших екологічних заходів. У 80-90-х роках і по теперішній час екологічні заходи в цих країнах орієнтовані на досягнення й підтримку сталого розвитку економічних, екологічних та соціальних систем.

Запровадження тих чи інших заходів відбувається у процесі реалізації екологічної політики завдяки використанню різних її інструментів, дія яких спрямована на регулювання взаємодій суспільства та навколишнього середовища. Сучасний механізм екологічного регулювання почав складатися у кінці 60-х років двадцятого століття. Практика екологічного регулювання обґрунтовувалася і розвивалася на засадах неокейсіанського і неокласичного

методів, які передбачали відповідно державне та економічне регулювання, і які були пристосовані до нового нетрадиційного об'єкта регулювання - навколишнього природного середовища. Державне регулювання екологічної політики охоплює певні способи впливу держави на відповідні сфери економічного сектора. За допомогою адміністративних методів суб'єктів економічної діяльності примушують приймати рішення на основі державних вказівок (методи прямого впливу) або створюються передумови для самостійного вибору видів економічної діяльності, які є найбільш адекватними цілям екологічної політики. Адміністративні методи охоплюють сукупність інструментів, які здійснюють регулюючий вплив через прийняття законів і законодавчих актів (декретів, постанов) уряду, видання указів президента, а також через механізм їх реалізації й контролю. До економічних методів відносять ті інструменти, за допомогою яких створюються умови розвитку ринкових процесів у потрібному для держави напрямку. Економічні методи охоплюють фінансову (бюджетну, фіскальну) політику, а також цінове регулювання [3, с. 40-42].

Еволюція концепцій екологічного регулювання змістила акценти з протистояння неокласицизму та неокейсіанства, яке мало місце у 60-70 рр., у площину їх синтезу та розробки змішаних методів, які об'єднали пряме державне регулювання і ринковий механізм. Сучасна практика екологічного регулювання в більшості країн охоплює і адміністративно-правові й економічні способи регулювання.

Формуванням екологічної політики, як і будь-якої іншої, займаються певні суб'єкти. До них належить держава, в особі найвищих органів влади – уряду та парламенту, чий повноваження визначаються законом, і які мають право законодавчої ініціативи. В кожній країні утворені свої державні структури, які відповідають за реалізацію екологічної політики. Функціональна побудова таких виконавчих органів визначається цілями й завданнями екологічної політики, а також історичними тенденціями у застосуванні тих чи інших політичних, економічних та організаційних інструментів, вибір яких залежить від рівня економічного розвитку країни. Практичною розробкою комплексу заходів, за допомогою яких здійснюється екологічна політика, займаються вчені-спеціалісти та науково-дослідні інститути. Значну роль при цьому відіграє офіційно прийнята наукова концепція еколого-економічного розвитку країни, яка у свою чергу формується на основі енвайроменталістичних та економічних теорій та доктрин світового суспільства.

Отже, зміст екологічної політики та процес її формування залежить від рівня еволюційного (економічного, соціального, духовного) розвитку суспільства. Реалізація екологічної політики, запровадження екологічних заходів та сукупності інструментів державного та економічного регулювання забезпечує умови для існування та подальшого розвитку людства.

Література:

1. *Бартов В.Ф., Седов В.В.* Концепции взаимодействия экономики и природы. - М.:Мысль, 1984. - 159 с.
2. *Глазырина И.П.* Природный капитал в экономике переходного периода // Вісник Сумського державного аграрного університету. Серія "Економіка та менеджмент". Спец. випуск "Економічні проблеми виробництва та споживання екологічно чистої продукції", 2001, №2. - с.43-46.
3. *Економічна політика: Навч. посібник /Під ред. Гуменюк П.Д.-* Тернопіль: ТАНГ, 1997. - 160с.
4. *Охрана и оптимизация окружающей среды, среды /А.А.Лаптев, С.И.Приемов, И.Д.Родичкин, Ю.С.Шемчушенко.* Под ред. А.А.Лаптева. - К.:Льбидь,1990. - 256 с.
5. *Папенков К.В.* Экономика и природопользование.- М.:Изд-во МГУ, 1997. - 240 с.
6. *Прыкин Б.В.* Новейшая теоретическая экономика. Гиперэкономика (концепции философии и естествознания в экономике): Учебник. - М.:Банки и биржи, ЮНИТИ, 1998. - 445 с.
7. *Сахаев Б.Г., Щербицкий Б.В.* Экономика природопользования и охрана окружающей среды. - К.:Вища школа, 1987. - 263 с.
8. *Экология и экономика природопользования, Учебник для вузов /Под ред. проф. Э.В.Гирусова.* - М.:Закон и право, ЮНИТИ, 1998. - 455 с.
9. *Costanza R.* Assuring Sustainability of Ecological Economic System. 1991. Ecological Economics: The Science and Management of Sustainability //Ed. by Robert Constaza. New York:Columbia University Perss, p.331-343